

Zimmermannova kritika skepticizma

Škarica, Dario

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2004, 30, 149 - 171**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:911357>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

ZIMMERMANNOVA KRITIKA SKEPTICIZMA

DARIO ŠKARICA

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 165 Zimmermann
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 3. 9. 2004.

Zimmermannova kritika skepticizma ujedno je i kritičko utemeljenje dogmatizma. Pod skepticizmom (apsolutnim ili metodičkim)¹ Zimmermann razumije dvojbu u pogledu same naše sposobnosti za znanstvenu sigurnost i logički sigurnu spoznaju, dok pod dogmatizmom razumije stav da ipak jesmo kadri polučiti znanstvenu sigurnost i logički sigurno znanje.

Pritom pod logičkom, objektivnom sigurnošću Zimmermann razumije objektivno sigurnu istinitost dotičnoga suda, nasuprot subjektivnoj sigurnosti našega pristanka uza nj.² Jedno je naime pitati je li neki sud sigurno istinit, a nešto je sasvim drugo pitati jesmo li sigurni da je on istinit. Sigurni možemo biti u njegovu istinitost ne znajući da je on zapravo neistinit. Subjektivna sigurnost ne implicira sama po sebi istinitost dotičnoga suda. Ako je pak dotični sud sigurno istinit, onda to znači da ne može biti i neistinit. Objektivna sigurnost implicira istinitost dotičnoga suda. O njoj filozofi spore: možemo li je ili ne možemo polučiti, postoji li ili ne postoji, tj. ima li među našim sudovima ijedan koji bi bio objektivno siguran ili baš nijedan od njih nije, niti bi mogao biti objektivno siguran.

¹ O Zimmermannovu pojmu apsolutnog, odnosno metodičkog skepticizma usp. ovdje, poglavlje pod naslovom »Apsolutni skepticizam i dogmatizam«, odnosno poglavlje pod naslovom »Metodički skepticizam«.

² Usp. Stjepan Zimmermann, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje* (Habilitaciona radnja), Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1918 [u daljnjem tekstu služim se kraticom: ON1], str. 34. Usp. također taj isti tekst u Stjepan Zimmermann, *Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926 [u daljnjem tekstu služim se kraticom: ON2], str. 46, 48, 49. Usp. također Stjepan Zimmermann, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1934 [u daljnjem tekstu služim se kraticom: TF], str. 58. Usp. također Stjepan Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942 [u daljnjem tekstu služim se kraticom: NS], str. 21–22.

Pod znanstvenom (refleksnom) sigurnošću Zimmermann razumije sigurnost utemeljenu na svestrano i detaljno kritički ispitanoj i provjerenoj istinitosti dotičnoga suda, nasuprot naravnoj (spontanoj) sigurnosti koja nastaje sama od sebe, bez ikakva kritičkog ispitivanja – primjerom, naša naravna, spontana sigurnost da postoje tijela izvan nas, koju tek treba kritički, znanstveno opravdati provjerom istinitosti toga stava (da postoje tijela izvan nas).³

Problem logički sigurnih spoznaja i znanstvene sigurnosti – postoje li ili ne postoje i jesmo li ih kadri steći – ishodišni je problem Zimmermannove noetike, jer ona nema što dalje istraživati utvrdimo li da logički sigurnih spoznaja nema i da ih ne može biti.⁴ Kakvog bi smisla imalo pitanje o temelju i doseg u nečega (logički sigurnih spoznaja) čega uopće nema, niti bi ga moglo biti? Dilema između skepticizma i dogmatizma za Zimmermanna je prva, polazna, ishodišna dilema cijele noetike.

No Zimmermann zove skepticizmom (tj. relativnim skepticizmom) i antropologizam, subjektivizam,⁵ tj. nauk prema kojemu se spoznaja, takva kakva jest, temelji zapravo na dotičnom spoznajnom subjektu i specifično njegovoj spoznajnoj konstituciji, a ne na objektu, i prema kojemu spoznaja kao takva vrijedi samo za taj subjekt, relativno, a ne apsolutno, objektivno, o njemu neovisno. Isto tako je i fenomenalizam, idealizam,⁶ moguće shvatiti kao skepticizam (u smislu agnosticizma).⁷ Problem idealizma i subjektivizma Zimmermann međutim izrijekom dijeli od (pravog) problema skepticizma⁸ i razmatra te probleme odvojeno jedan od drugoga, tj. najprije problem skepticizma, zatim problem subjektivizma, pa problem idealizma (i, konačno, problem metafizike), posvećujući im u svojim noetičkim djelima zasebna poglavlja. Pod problemom skepticizma Zimmermann dakle misli u prvom redu na problem apsolutnog i metodičkog skepticizma, a ne na problem relativnog skepticizma, niti na problem agnosticizma, i u tom smislu ovdje – u ovom članku, pod naslovom »Zimmermannova kritika skepticizma« – razmatram isključivo Zimmermannovu kritiku apsolutnog i metodičkog skepticizma (kojom on ujedno kritički utemeljuje svoj dogmatizam), ne osvrćući se na njegovu kritiku subjektivizma (relativnog skepticizma), niti na njegovu

³ ON1, str. 36–37; ON2, str. 453; NS, str. 22.

⁴ Usp. o tom Ivan Čehok, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993, str. 32.

⁵ Usp. npr. ON1, str. 23, 57; ON2, str. 59; TF, str. 64; NS, str. 71, 77.

⁶ Fenomenalizmom, idealizmom Zimmermann zove nauk prema kojem naša spoznaja nije kadra 'probiti' se s onu stranu pojave u našoj svijesti i tako proniknuti samu stvar o sebi, kakva je i što ona stvarno, uistinu, o nama i o našoj spoznajnoj konstituciji posve neovisno.

⁷ Usp. o tom npr. ON2, str. 457.

kritiku idealizma (fenomenalizma, agnosticizma). Dakako, u svome izlaganju upućujem i na rezultate dosadašnjih istraživanja Zimmermannove kritike skepticizma, tj. na zaključke do kojih su s tom kritikom u svezi došli Kusić⁹ i Čehok¹⁰.

Problem logičke sigurnosti

1. Subjektivnu sigurnost Zimmermann smatra psihološkom činjenicom o kojoj nije moguće dvojiti. Nedvojbeno je npr. da smo subjektivno sigurni u to da $2 + 2 = 5$ ili da isto ne može ujedno i biti i ne biti, da cijelo ne može biti manje od vlastita dijela itd. Neprijeporna je također spontana naša sigurnost u pogledu postojanja tijela izvan nas ili pak subjektivna moja sigurnost da upravo mislim i pišem itd. Nitko razuman ne poriče činjenicu da smo subjektivno ili spontano sigurni u sve to i još u štošta drugo. Ne poriču je ni skeptici. Takvo poricanje izravno bi se protivilo neposrednom svjedočanstvu naše svijesti i zapravo bi samo sebe pobijalo. Psihološki skepticizam pozicija je koju nitko ne zagovara. Zimmermannovim riječima: »Nitko razborit ne može poreći subjektivne ili spontane sigurnosti tj. psihičke činjenice, da čovjek po svojoj razumnoj naravi uz neke sudove stalno pristaje. Psihološki bi skepticizam bio u protimbi sa sviješću našom i sa bitnim uvjetima života, jer se voljno naše djelovanje osniva na sigurnim spoznajama. Takav se skepticizam sam po sebi obara, pa zato i nije predmet znanstvenog raspravljanja.«¹¹ Subjektivna sigurnost dakle nije predmet znanstvenoga, filozofijskoga spora, pa ni spontana (naravna) sigurnost.

2. Predmet je spora (između skepticizma i dogmatizma) objektivna, logička sigurnost. Pitanje glasi: postoji li logički siguran sud? Ima li logički sigurnih spoznaja?¹² Je li logička sigurnost moguća?¹³

3. O problemu logičke (objektivne) sigurnosti Zimmermann govori u ON1 i u ON2. O tom istom problemu u TF i u NS Zimmermann govori uglavnom kao o problemu sigurne (nedvojbene) istinitosti – je li moguća i postoji li uopće, tj. postoje li uopće nedvojbeno istiniti sudovi, takvi da o

⁸ Usp. ON2, str. 457.

⁹ Usp. Ante Kusić, *Stjepan Zimmermann kao filozof*, habilitacijska radnja (rpk.), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1965, str. 37–59.

¹⁰ Usp. Čehok, nav. dj., str. 31–34.

¹¹ ON1, str. 57; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 59; usp. također ON1, str. 36; ON2, str. 60, 453; TF, str. 59; NS, str. 24.

¹² ON1, str. 57–58; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 59–60.

¹³ ON2, str. 48–49, 54.

njima i ne bismo mogli dvojiti, i ako postoje, možemo li ih prepoznati, možemo li znati da su doista nedvojbeno, sigurno istiniti.¹⁴

4. No problem logičke sigurnosti, odnosno nedvojbene istinitosti, Zimmermann zna formulirati i kao problem objektivnog, logičkog opravdanja subjektivne sigurnosti. Sama po sebi subjektivna sigurnost ne jamči nam da je dotični sud istinit. U mnogim smo prilikama bili sigurni da je nešto istina pa se svejedno pokazalo na koncu da to nije istina i da smo bili u zabludi. Toliko smo se puta dosad u raznim svojim sigurnim spoznajama prevarili, da je bolje biti na oprezu i ne povesti se za svakom subjektivno ili spontano sigurnom spoznajom, već naprotiv svaku tako detaljno ispitati kao da i nije sigurna. Upitna je dakle logička, objektivna vrijednost subjektivno ili spontano sigurnih spoznaja, njihova vjerodostojnost. Ima li što po čemu bismo mogli znati da nas te spoznaje ne varaju? Ako ničega nema što bi jamčilo objektivnu vrijednost, istinitost, barem nekih subjektivno sigurnih spoznaja ili barem jedne jedine, onda doista treba u svaku od njih sumnjati, makar i neznatno, jer nijedna zapravo nije opravdana kao sigurna spoznaja. Drugim riječima, ne preostaje nam drugo do suzdržati se od sigurna pristanka. I obratno, ako ipak ima nešto što nam objektivno jamči istinitost dotične subjektivno ili spontano sigurne spoznaje, onda je subjektivna, odnosno spontana (naravna) sigurnost našega pristanka uz nju u potpunosti opravdana. Pitanje je dakle postoji li takvo jamstvo, makar i za jednu jedinu subjektivno ili spontano sigurnu spoznaju, jamstvo o kojem ovisi i na kojem se temelji njezino objektivno, logičko opravdanje, tj. postoje li uopće sudovi koji bi bili zajamčeno istiniti, koje bi bilo moguće obrazložiti i opravdati kao objektivno (logički, a ne tek subjektivno, psihički) sigurne? (ON1, str. 37–38)

(U daljnjem tekstu pod opravdanjem mislim uvijek na objektivno, logičko opravdanje, koje rezultira logičkom, objektivnom sigurnošću, nasuprot nepotpunom, nedovoljnom opravdanju, koje ne uspijeva rezultirati logičkom, objektivnom sigurnošću.)

5. Metoda koju Zimmermann predlaže u vezi s problemom opravdanja subjektivne sigurnosti sastoji se u refleksiji prema toj sigurnosti, i to s obzirom na njezin odnos prema dotičnom sudu: osniva li se ona na spoznatoj istinitosti toga suda ili s njom nije ni u kakvoj vezi. Tri su rješenja pritom moguća. Prvo, refleksija nam očituje utemeljenost naše (subjektivne) sigurnosti na spoznatoj istinitosti dotičnoga suda, njezinu punu opravdanost, i u tom smislu govorimo o refleksnoj (znanstvenoj) sigurnosti, o znanju da je taj sud istinit.¹⁵ Drugo, refleksija nam očituje da naša subjektivna sigurnost nije ute-

¹⁴ TF, str. 58, 59; NS, str. 2–3.

¹⁵ Refleksnom sigurnošću Zimmermann zove logičku, objektivnu sigurnost, i to zato što do nje dolazimo putem refleksije. (ON2, str. 49, 453–454)

meljena na spoznaji istinitosti dotičnoga suda (jer i ne znamo je li taj sud istinit ili neistinit), što znači da se ona temelji na nečemu drugome (recimo, na kakvoj psihičkoj, subjektivnoj našoj dispoziciji), pa je utoliko i ne možemo smatrati opravdanom, tj. ne možemo u ovom slučaju govoriti o refleksnoj (znanstvenoj) sigurnosti, znanju – istinitost dotičnoga suda nije objektivno zajamčena, sigurnost našega pristanka uza nj nema logičke, objektivne vrijednosti, ona je tek produkt psihičkoga stanja. Treće, refleksija nam ne očituje temelj naše subjektivne sigurnosti – je li posrijedi spoznata istinitost dotičnoga suda ili nešto drugo – što znači da subjektivna sigurnost ostaje refleksno, znanstveno nepotvrđena i u tom smislu ona ne prerasta u refleksnu, znanstvenu sigurnost, znanje. (ON1, str. 37–38)

6. Refleksiju ističe Zimmermann i kao metodu rješavanja problema logičke sigurnosti, ali ne refleksiju na odnos između subjektivne sigurnosti i dotičnoga suda (osniva li se ona na spoznatoj njegovoj istinitosti ili ne osniva), nego refleksiju na sadržajni aspekt toga suda, tj. na njegov odnos prema dotičnome predmetu. No ovu metodu Zimmermann samo spominje u ON2, str. 49.

7. U NS, str. 3, Zimmermann izlaže metodu rješavanja problema nedvojbene istinitosti usredotočenu također na odnos između suda i predmeta, ali pritom refleksiju ne spominje – naglasak je na očitosti, metoda se sastoji u traganju za sudovima čija je podudarnost s dotičnim predmetom (stvarnošću) očita. Pritom jasno ta očitost isključuje svaku dvojbu i jamči da je dotični sud zaista istinit (podudaran sa svojim predmetom): »Kad na pr. gledam ‘ovo crno i bijelo’, pa tom objektu prireknem ‘različno’, ovo se prirečeno određenje meni očituje u samom objektu. Stoga znam, da je istinit sud ‘Ovo crno i bijelo jest različno’. Kad naime znam, da se u samom objektu (=subjektu suda) nalazi ono, što o njemu kao predikat izreknem, t. j. da se u *objektu očituje predikativno određenje*, tad više nema sumnje o tome, da sudom izričem objekt po njegovu određenju (=stvarnost) ili da se moj sud slaže sa stvarnošću, t. j. da je istinit.« (NS, str. 3)

8. Dojam je da se u potonja dva slučaja (ON2, str. 49, i NS, str. 3) radi zapravo o jednoj te istoj metodi (ili barem o dvjema veoma sličnim metodama) i da Zimmermann u biti zagovara dvije metode rješavanja problema logičke sigurnosti (odnosno problema opravdanja subjektivne sigurnosti): prvo, metodu usredotočenu na odnos između dotičnoga suda i njegova predmeta i, drugo, metodu usredotočenu na odnos između subjektivne sigurnosti i spoznate (ili nespoznate) istinitosti dotičnoga suda. Prva nam metoda kazuje zapravo to da nedvojbeno, zajamčeno istinitim (tj. logički, objektivno sigurnim) treba smatrati samo onaj sud čija je podudarnost s dotičnom stvarnošću očita. Druga nam metoda kazuje zapravo to da u potpunosti opravdanim

treba smatrati samo onaj doživljaj sigurnosti, tj. samo onu subjektivnu sigurnost koja se temelji na spoznatoj (a to znači: očitoj) podudarnosti dotičnoga suda s dotičnom stvarnošću, tj. na očitoj njegovoj istinitosti.

Apsolutni skepticizam i dogmatizam

1. Apsolutnim (ekstremnim, radikalnim) skepticizmom Zimmermann zove poziciju prema kojoj ni za koji naš sud ne možemo biti opravdano sigurni da je istinit. Apsolutni skepticizam priznaje činjenicu subjektivne, odnosno spontane (naravne) sigurnosti, ali odbacuje samu mogućnost refleksne, logičke, objektivne sigurnosti. Logičku sigurnost ne možemo polučiti, subjektivnu ili spontanu sigurnost ne možemo opravdati. Apsolutni skepticizam sumnja u samu očitost, kojom bismo eventualno mogli opravdati svoju subjektivnu ili spontanu sigurnost i na kojoj bi se eventualno mogle temeljiti logički (a ne tek subjektivno) sigurne spoznaje. Ako je i očitost dvojbena, pa ne možemo biti sigurni da nam se to zaista očituje sam dotični predmet, a ne nešto drugo, onda doista nijedna naša spoznaja (pa ni ona na očitosti utemeljena) ne može biti logički sigurna, zajamčeno, nedvojbeno istinita, nego je o svakoj moguće dvojiti. Upravo to apsolutni skepticizam i predlaže: budući da nijedna naša spoznaja nije, niti bi mogla biti logički sigurna, o svakoj treba dvojiti, u svaku sumnjati, ako i sasvim neznatno. Prema apsolutnom skepticizmu nema spoznaje uz koju bismo trebali pristati bezrezervno, tj. bez ikakve bojazni da možda griješimo, nego naprotiv o kojoj god da je spoznaji riječ, trebamo se suzdržati od sigurna (bezrezervna) pristanka.¹⁶

2. Apsolutni skepticizam zagovara dakle dvojbu, o čemu god da je riječ, i to definitivnu, realnu i pozitivnu dvojbu. (NS, str. 27–28)

Pozitivnom Zimmermann zove tu dvojbu zato što – prema apsolutnom skepticizmu – za nju postoje razlozi, ali nedovoljno jaki da bi rezultirali pristankom, odnosno zato što su – prema apsolutnom skepticizmu – razlozi u prilog tezi da smo kadri polučiti logički sigurnu spoznaju i razlozi u prilog tezi da nismo kadri polučiti logički sigurnu spoznaju podjednako teški – negativna bi ta dvojba bila kad ne bi postojali nikakvi razlozi ni za koju od tih dviju teza.¹⁷

Realnom pak Zimmermann zove tu dvojbu (dvojbu apsolutnog skepticizma) zato što ona nije fingirana – skeptik doista, stvarno dvoji o našoj sposobnosti za logički sigurne spoznaje, njegova dvojba nije fiktivna, on ne dvoji

¹⁶ ON1, str. 23, 38, 58; ON2, str. 48–49, 60, 454; TF, str. 59, 61; NS, str. 3, 23–24, 27.

¹⁷ O Zimmermannovu razlikovanju između pozitivne i negativne dvojbe usp. ON1, str. 33; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 45; usp. također TF, str. 59; NS, str. 21.

lažno, u sebi uvjeren da zapravo jesmo sposobni za logički sigurne spoznaje, pokušavajući tom fiktivnom dvojbom samo naći još bolje i čvršće dokaze u prilog tom svome uvjerenju.¹⁸

Konačno, dvojbu apsolutnoga skepticizma Zimmermann zove definitivnom dvojbom zato što je konačna, a ne privremena, metodička.¹⁹

3. Apsolutni skepticizam – prema Zimmermannu – može biti pozitivan (ako poriče našu sposobnost za logički sigurne spoznaje) i negativan (ako o toj sposobnosti samo dvoji).²⁰

4. Dogmatizmom Zimmermann zove poziciju koja zastupa mogućnost sigurna znanja barem o nekim istinama. (TF, str. 61) Prema dogmatizmu, postoje spoznaje o kojima ne možemo realno dvojiti, logički sigurne spoznaje.²¹

5. Zimmermann pritom razlikuje kritički od nekritičkog dogmatizma. Nekritički se dogmatizam temelji na naravnoj (spontanoj) sigurnosti ne ispitujući uopće je li ona logički, objektivno opravdana. (NS, str. 23) Tome nasuprot, kritički dogmatizam reflektira na tu spontanu sigurnost i ispituje njezinu vrijednost s obzirom na dotični predmet, stvarnost. Kritički se dogmatizam temelji na refleksnoj, znanstvenoj sigurnosti, na utvrđenim razlozima i argumentima u prilog postojanju logički sigurnih spoznaja.²² Od kritičkog se dogmatizma očekuje dokaz²³ kojim će biti pobijeni svi eventualni prigovori i problemi u vezi s mogućnošću sigurna znanja. (NS, str. 23)

6. Zimmermann svoj dogmatizam smatra kritičkim dogmatizmom. Posebno to ističe u polemici s Janžekovičem.²⁴

Razlozi za apsolutni skepticizam

Zimmermann ističe sljedeće razloge i argumente što se obično navode u prilog apsolutnom skepticizmu.

¹⁸ O Zimmermannovu razlikovanju između realne i fiktivne dvojbe usp. NS, str. 27–28.

¹⁹ O Zimmermannovu razlikovanju između definitivne i metodičke dvojbe usp. NS, str. 28.

²⁰ ON2, str. 464.

²¹ ON1, str. 58; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 60; usp. također TF, str. 61.

²² NS, str. 23–24; ON1, str. 36–37; ON2, str. 453–471. Usp. također Stjepan Zimmermann, »Obrobne opombe«, *Nova pot*, XII, 5–6, Ljubljana, 1960 [u daljnjem tekstu služim se kraticom: NP], str. 222–224. O Zimmermannovu razlikovanju između nekritičkog i kritičkog dogmatizma usp. također Kusić, nav. dj., str. 37–38.

²³ ON1, str. 58; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 60.

²⁴ Usp. NP, str. 221–236. Usp. o tom također Kusić, nav. dj., str. 45–60.

1. Prva je zadaća noetike da ispita, istraži jesmo li sposobni spoznati istinu. Ta je zadaća međutim u sebi protuslovna i zato neizvediva. Naime, istražiti nešto ne možemo drukčije do spoznajom. Noetika zato mora pretpostaviti da jesmo sposobni spoznati, kako bi uopće mogla istražiti jesmo li sposobni spoznati. A to je *petitio principii*: »Sve tvrdnje u noetici pretpostavljaju, da je čovjek sposoban u svojim tvrdnjama izricati istinu (jer inače se ne bi moglo ništa izvjesno tvrditi), a sve tvrdnje u noetici upravo idu za tim, da dokažu vrijednost istinite spoznaje – dakle je u samom pojmu noetike sadržan *petitio principii*.«²⁵

2. Da bismo doznali jesmo li sposobni spoznati istinu, potreban nam je neki dokaz, pri čemu logička vrijednost toga dokaza ne smije biti pretpostavljena,²⁶ nego dokazana. Dokaz te logičke vrijednosti i sâm mora biti dokazan u pogledu svoje logičke vrijednosti, i tako u beskraj, bez konačna dokaza. Nemoguće je dakle dokazati da smo sposobni spoznati istinu. Možemo to samo pretpostaviti, bez ikakva dokaza. A nedokazanoj pretpostavci može se bez prigovora suprotstaviti druga pretpostavka, naime ta da nismo sposobni spoznati istinu. Dvojbeno je dakle možemo li ili ne možemo spoznati istinu.²⁷

3. Zadaća je noetike da utvrdi kriterij razlikovanja između istine i neistine, a da bi to mogla učiniti, potrebno je da već ima kriterij po kojem će to učiniti, tj. odlučiti, utvrditi što jest, a što nije pravi (istinski) kriterij razlikovanja između istine i neistine: »Vi raspravljate o pitanju: koji je kriterij i da li ga imamo?, a da na to pitanje odgovorite, morate već imati kriterij, po kome ćete tražiti odgovor. Dijalel!« (NS, str. 29) Nemoguće je da bi nešto bilo kriterij (mjerilo) razlikovanja između istine i neistine. Po kojem kriteriju naime baš to, a ne nešto drugo: »Gdje nam je mjerilo za takvo mjerilo?! Čini se, da hoćemo da nađemo neko oko, kojim ćemo kontrolirati, da li očima dobro vidimo.« (NS, str. 24)

4. Sigurnost zna prevariti. Toliko smo se puta dosad u sigurnim svojim spoznajama prevarili da se zapravo čini kako nemamo po čemu razlikovati sigurnu istinu od zablude. Bolje je zato biti oprezan i suzdržati se od sigurna pristanka,²⁸ jer naša je sposobnost suđenja možda varava poput loša zrcala u kojem se predmeti ne odražavaju kakvi uistinu jesu. (NS, str. 30)

5. Možda i nema objektivne očitosti. Predmeti koji nam se očituju možda su samo tvorba naše senzitivne i misaone moći, kako tvrde idealisti. A ako

²⁵ ON1, str. 20; usp. također NS, str. 29.

²⁶ Inače ni sam taj dokaz ne bi bio dokaz, nego pretpostavka.

²⁷ ON1, str. 58; usp. također isti taj tekst u ON2, str. 60–61; usp. također ON1, str. 20.

²⁸ ON1, str. 37; ON1, str. 58, usp. također taj isti tekst u ON2, str. 61; TF, str. 59; NS, str. 2, 23–24, 30.

nije objektivna, očitost nije ni kadra u potpunosti isključiti dvojbu. Drugim riječima, ništa nije u potpunosti sigurno, o svemu je moguće dvojiti. (NS, str. 24)

Pobijanje apsolutnog skepticizma

Zimmermannova kritika apsolutnog skepticizma dijelom je sporadična (upravljena na pojedine gore navedene argumente u prilog apsolutnom skepticizmu, dapače na pojedine momente tih argumenata), dijelom pak sustavna (tj. sustavno koncipirana i provedena). U ovom poglavlju navodim najprije sporadične Zimmermannove argumente protiv apsolutnog skepticizma (br. 1–5), zatim ideju Zimmermannove sustavne kritike apsolutnog skepticizma (br. 6–8) te, konačno, samu Zimmermannovu sustavnu kritiku apsolutnog skepticizma (br. 9–20).

1. Četvrti gore navedeni argument u prilog apsolutnom skepticizmu Zimmermann odbacuje tako da ističe kako to što se često varamo u sigurnim svojim spoznajama ne znači da logički sigurne, nedvojbeno istinite spoznaje zapravo i nema. Ako i jesmo više puta u zabludi, onda to svakako znači da još uvijek nismo našli pravi kriterij razlikovanja između istine i neistine, ali iz toga ne slijedi da takva kriterija zapravo i nema.²⁹ To što o mnogo čemu mislimo različito, ne znači da ničega nema o čemu se slažemo. (NS, str. 30) Ako naša spoznajna sposobnost i jest poput loša zrcala, ipak je sigurno (očito) barem to da se u tom 'zrcalu' predmeti odražavaju i da se u njemu jedan od drugoga razlikuju. (Ibidem)

2. Peti gore navedeni argument u prilog apsolutnom skepticizmu Zimmermann pobija u sklopu pobijanja idealizma kao takvog, a ne u sklopu rasprave o skepticizmu. (To pobijanje dakle nije tema ovog članka, usredotočenog na Zimmermannovu kritiku skepticizma, a ne na njegovu kritiku idealizma.³⁰)

3. Prema Zimmermannu, glavni argumenti u prilog apsolutnom skepticizmu, navedeni gore pod brojevima 1–3, temelje se na prešutnoj pretpostavci da je za spoznaju istinitosti ili neistinitosti nekog suda potreban kriterij izvan sama tog suda. Istinitost (ili neistinitost) nekog suda jamči nam uvijek nešto izvan njega sama. To izvanjsko jamstvo i samo mora biti zajamčeno nekim drugim jamstvom, kriterijem, izvan sebe sama. I tako u beskraj. To je osnovna nit svih ključnih argumenata u prilog apsolutnom skepticizmu. Prema Zimmermannu, međutim, jamstvo istinitosti ili neistinitosti

²⁹ ON1, str. 59; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 62; usp. također NS, str. 30.

³⁰ O Zimmermannovu strogo odvajanju tih dviju kritika usp. npr. ON2, str. 456–459.

nekog suda ne mora se nalaziti izvan sama tog suda. Zimmermann ističe da postoje sudovi takvi da kriterij, jamstvo njihove istinitosti ili neistinitosti uvidamo u njima samima refleksijom, odnosno neposrednom raščlambom njihovih članova (pojмова subjekta i predikata).³¹ Zimmermannovim riječima: »Skeptik posve dobro kaže, da se moramo *na nešto pozvati*, ako hoćemo znati, da li znamo istinu i da li nijesmo u zabludi. Moramo to *po nećemu* kontrolirati; nešto nam mora to jamčiti; treba da imamo neko uporište (temelj), sredstvo ili 'ključ'. Ali je kriva skeptikova pretpostavka, da nam to sredstvo nije dano u samom sudu (immanentno), nego da ono mora biti *izvan* istinitog suda.«³²

4. Osim toga, apsolutni skepticizam kao takav nužno je ili stav u sebi protuslovan ili pak stav posve neopravdan. Bilo koja teza naime, pa tako i glavna teza apsolutnog skepticizma – da nema logički sigurnih spoznaja – nužno je ili logički sigurna ili logički nesigurna, dvojbeno. U prvom slučaju bilo bi, prema apsolutnom skepticizmu, logički sigurno da nema logički sigurnih spoznaja, što je u sebi protuslovno – jer, ako doista nema ničega što bi bilo logički sigurno, onda nije logički sigurno ni to da nema ničega što bi bilo logički sigurno. U drugom pak slučaju bilo bi logički dvojbeno ima li ili nema logički sigurnih spoznaja, što bi značilo da apsolutni skepticizam nema zapravo čime pravdati stav da logički sigurnih spoznaja nema. Pozicija apsolutnog skepticizma pokazala bi se dakle u ovom slučaju posve neopravdanom, svojevremeno pozicijom.³³

5. Zimmermann se u pobijanju apsolutnog skepticizma poziva i na opće mnijenje (*sensus communis*), pri čemu sâm ističe da »opće mnijenje izražuje samo svjesnu činjenicu sigurnog (psihičkog) stanja, a ne može pružati jamstvo, da je čovjek i refleksnom spoznajom istine kadar obrazložiti ili opravdati subjektivnu sigurnost.«³⁴ U nastavku istog teksta Zimmermann se poziva na neke jednostavne istine (primjerice, da postoje stvari izvan nas u prostoru) – te jednostavne istine posvjedočene su iskustvom, uz njih pristajemo kako naravnom tako i refleksnom sigurnošću, bez njih bi nam zapeo sav praktični život.³⁵ Cijeli je tekst prilično nejasan i nedorečen. Nije jasno jesu li to dva međusobno odvojena argumenta – prvi utemeljen na općem mnijenju, drugi na jednostavnim istinama – ili je potonji samo potpora prvo-

³¹ ON1, str. 59; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 61–62.

³² NS, str. 29. Usp. o tom Čehok, nav. dj., str. 33.

³³ ON1, str. 59–60; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 60–61; NS, str. 33. Usp. o tom Kusić, nav. dj., str. 41.

³⁴ ON1, str. 59; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 61.

³⁵ Ibidem.

me. Ako su to dva međusobno odvojena argumenta, onda nije jasno odustaje li Zimmermann od prvoga (temeljem primjedbe da opće mnijenje ne može objektivno opravdati naravnu sigurnost) ili i dalje ustrajava na njemu (bez pomoći argumenta utemeljena na jednostavnim istinama). Ako je pak argument s jednostavnim istinama samo potpora argumentu s općim mnijenjem, potpora nasuprot primjedbi da opće mnijenje ne može objektivno opravdati naravnu sigurnost, onda Zimmermann možda hoće reći to da se opće mnijenje temelji na tim jednostavnim istinama, koje su sa svoje strane ne samo naravno nego i refleksno sigurne. No ta refleksna njihova sigurnost nije u samom tekstu obrazložena – jasno je da spontano (naravno) pristajemo uz opstojnost svijeta izvan nas, ali u Zimmermannovu tekstu³⁶ nije istaknuto čime tu spontanu sigurnost možemo objektivno opravdati, nego se mogućnost njezina objektivnog, logičkog opravdanja samo postulira. K tome, nije jasan ni smisao tvrdnje da su te jednostavne istine refleksno sigurne zato što bi nam inače zapeo sav praktični život. Tako kako je formulirana ta tvrdnja ne može značiti drugo do zagovaranje pragmatističkog opravdanja subjektivno sigurnih spoznaja njihovom korišću za (praktični) život, a to sigurno nije Zimmermannova pozicija, jer je pragmatizam predmet njegove kritike, pozicija koju Zimmermann izrijekom odbacuje.³⁷

6. Što se tiče sustavne kritike apsolutnog skepticizma, Zimmermann insistira na načelu da se u pobijanju apsolutnog skepticizma smijemo pozivati samo na ono što sâm apsolutni skepticizam priznaje, a to su dvojba i razlozi za dvojbu.³⁸ Apsolutni skepticizam možemo pobiti samo tako da nađemo sud koji će i sa skeptičkog stajališta biti sigurno istinit te ga ni skeptici neće poricati, jer će u vlastitu stajalištu (a to znači u sveopćoj, univerzalnoj dvojbi) prepoznati njegovu sigurnu istinitost. (NS, str. 24, 30)

7. Nadalje apsolutni skepticizam nije moguće pobiti *pretpostavkom* da postoje logički sigurne spoznaje. (NS, str. 24) Jer, kako kaže sam Zimmermann: »nedokazanoj pretpostavci može se bez prigovora suprotstaviti druga pretpostavka, naime da čovjek nije sposoban logičkom sigurnošću spoznati istinu.« (ON1, str. 58) No, apsolutni skepticizam nije moguće pobiti ni dokazivanjem, jer svaki dokaz počiva na nekim logički sigurnim i istinitim principima, a skepticizam takvih principa ne priznaje.³⁹ Logički sigurna istina

³⁶ ON1, str. 58–59, odnosno ON2, str. 61.

³⁷ Usp. ON1, str. 157–160; usp. također praktički isti tekst u ON2, str. 271–274; usp. također TF, str. 98, 103–104; NS, str. 100. O Zimmermannovoj kritici pragmatizma usp. Dario Škarica, »Zimmermannova kritika pragmatizma«, *Filozofska istraživanja* 93, god. 24, sv. 2, Zagreb, 2004, str. 577–600.

³⁸ NS, str. 25; ON2, str. 67–68; ON1, str. 58, usp. također taj isti tekst u ON2, str. 61.

³⁹ ON1, str. 58; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 61.

kojom kanimo pobiti apsolutni skepticizam ne smije dakle biti ni pretpostavljena ni dokazana, posredno očita – ona mora biti neposredno očita, i to, kako je već naglašeno,⁴⁰ neposredno očita u onom što priznaje, tvrdi sam apsolutni skepticizam. (ON2, str. 67–68)

8. K tome, pobijanje apsolutnog skepticizma ne smije se temeljiti na naravnoj (spontanoj) sigurnosti.⁴¹ Sigurnost spoznaje kojom pobijamo apsolutni skepticizam mora biti obrazložena, logički (objektivno) opravdana, kako bi i samo to pobijanje bilo opravdano i općevažeće. Spontana sigurnost s logičkog, znanstvenog aspekta nije više od pretpostavke. Zimmermannovim riječima: »Ne smijemo se pozivati na činjenicu naravno sigurnih istina. Sceptik ih je odbacio. Mi ih ne odbacujemo, a niti se na njih pozivamo: mi se na njih ne obaziramo, apstrahiramo od njih. Jer mi želimo naći *znanstveno* siguran sud, t. j. takav sud, u kojemu ćemo razabrati ('vidjeti'), *zašto ne možemo podvojiti*.« (NS, str. 24–25)

9. Glavni Zimmermannov argument protiv apsolutnog skepticizma, ujedno i glavni njegov argument u prilog kritičkom dogmatizmu, neoskolastički je Tongioergijev i Palmierijev nauk o trima prvotnim i temeljnim istinama što se očituju neposredno u samoj činjenici dvojbe, tako da ih i sceptik mora priznati.⁴²

Prvo, ako dvojim, onda to znači da postojim – jer da ne postojim, ne bih mogao ni dvojiti. U samoj dvojbi dakle očituje se egzistencija dotičnoga subjekta, onoga koji dvoji – ako je i sceptik, pa dvoji o svemu, ta će ga očitost prisiliti da o vlastitom postojanju ne dvoji, zbog nje on naprosto neće moći dvojiti i o vlastitom postojanju. To je prva od tri osnovne (fundamentalne) istine, tzv. prva činjenica: postojim.⁴³

Drugo, ako dvojim, onda to znači da ne znam, tj. da nisam siguran. Ne mogu ujedno i dvojiti i znati, tj. ne mogu ujedno i dvojiti i ne dvojiti. Drugim riječima, dvojba pretpostavlja načelo protuslovlja. Kad ga ne bi pretpostavljala, mogla bi ona biti ujedno i dvojba i sigurnost (zabluda ili znanje). Priznavši dvojbu sceptici dakle priznaju zapravo i načelo protuslovlja. Ono se očituje u samoj dvojbi (kao dvojbi, a ne znanju, zabludi) i zbog te očitosti sceptici ne mogu, a da ne prihvate s dvojbom još i načelo protuslovlja. To je druga od tri prvotne i osnovne istine, tzv. prvo načelo, načelo protuslovlja: isto ne može ujedno i biti i ne biti.⁴⁴

⁴⁰ Usp. ovdje, ovo isto poglavlje, br. 6.

⁴¹ ON2, str. 67–68; NS, str. 24–25.

⁴² Usp. ON1, str. 65–68; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 68–71.

⁴³ ON1, str. 65–66; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 68–69; usp. također TF, str. 60; NS, str. 25, 26, 29.

⁴⁴ ON1, str. 65–66; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 68–69; TF, str. 60; NS, str. 25, 26, 29.

Treće, ako se u dvojbi očituju dvije nedvojbene istine, da postojim i da isto ne može ujedno i biti i ne biti, onda to znači da se u dvojbi s tim dvjema logički, objektivno sigurnim spoznajama (istinama) očituje ujedno i naša sposobnost da znamo, odnosno spoznamo istinu – jer bez te sposobnosti ne bismo bili mogli doći ni do tih prvih dviju logički sigurnih spoznaja. Priznavši dakle dvojbu, a s dvojbom ujedno i vlastitu egzistenciju te načelo protuslovlja, skeptik na koncu mora priznati i svoju sposobnost da spozna (pa makar i samo te dvije prve istine, s ovom trećom – da je sposoban znati). To je treća temeljna istina, tzv. prvi uvjet: sposoban sam spoznati istinu.⁴⁵

Ukratko, u samoj se dvojbi očituju tri fundamentalne istine: prva činjenica (da postojim ja koji dvojim), prvo načelo (načelo protuslovlja) i prvi uvjet (da sam sposoban znati istinu).⁴⁶ U samoj je dvojbi zajamčena istinitost, odnosno logička vrijednost tih triju istina,⁴⁷ što drugim riječima znači da se kritički dogmatizam – utemeljen na tim trima istinama – temelji zapravo na dvojbi, jer upravo mu ona očituje nedvojbenu, logičku sigurnost tih istina.⁴⁸

10. Prva činjenica (da postojim ja koji dvojim, mislim, osjećam...) za Zimmermanna je prva istina s obzirom na subjektivnu stranu spoznaje. (ON1, str. 67) Na toj se istini međutim osnivaju samo istine realnog reda.⁴⁹ Istine idealnog reda, sudovi o iskustvu neovisni, neovisne su o prvoj činjenici – kad i ne bismo znali da postojimo, mogli bismo znati.⁵⁰ Te istine imaju svoj temelj u načelu protuslovlja.⁵¹ Načelo protuslovlja k tome je i prva istina u objektivnom, ontološkom redu, jer se osniva na samom pojmu bitka kao takvog. (ON1, str. 67)

11. Tri istine (prvu činjenicu, prvo načelo i prvi uvjet) Zimmermann zove prvotnim istinama zato što ih ne možemo dokazati, ali i zato što ih ne trebamo dokazivati.

⁴⁵ ON1, str. 65–66; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 68–69; usp. također TF, str. 60; NS, str. 25, 26, 29.

⁴⁶ ON2, str. 455–456; NS, str. 25, 29.

⁴⁷ ON1, str. 70; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 74.

⁴⁸ O Zimmermannovu nauku o trima istinama usp. Kusić, nav. dj., str. 38–39, 41, 42–43, 52–53; Čehok, nav. dj., str. 33–34; Kusić, »Početci i razvoj problema noetike u filozofiji S. Zimmermanna«, u: Josip Oslić i Željko Pavić (urednici), *Život i djelo Stjepana Zimmermanna*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 5. listopada 2000. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, HAZU/Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002, str. 1–12.

⁴⁹ ON1, str. 69–70; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 74.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

Prvu činjenicu ne možemo dokazati zato što bismo u tom dokazu trebali poći od nekog usebnog čina (mišljenja, htijenja, opažanja itd.), koji međutim sam po sebi – kao usebni čin – pretpostavlja, odnosno uključuje zbilju dotičnoga subjekta – inače ne bi mogao biti *usebni* čin: usebni je čin nužno, po samu svome pojmu, nečiji čin; mišljenje je, po samoj svojoj biti, nečije mišljenje; isto tako i htijenje, čuvstvo, opažaj... Zato dokazivati opstojnost nekog subjekta temeljem očite opstojnosti nekog njegova usebnog čina zapravo je *petitio principii*: u samoj opstojnosti toga čina sadržana je nužno i opstojnost toga subjekta, jer taj čin postoji samo kao čin toga subjekta, i u tom smislu zapravo bismo u premisi (u dotičnom usebnom činu) već pretpostavili, prihvatili, priznali ono što tek treba da dokažemo – opstojnost dotičnoga subjekta.⁵²

Isto tako, ne možemo dokazati ni prvo načelo, načelo protuslovlja, jer svaki se valjan dokaz temelji upravo na tom načelu, pa bi se tako i dokaz načela protuslovlja temeljio upravo na tom istom načelu protuslovlja, što je *petitio principii*. Dokaz načela protuslovlja ne može vrijediti ako već ne pretpostavi ono što tek treba da dokaže – samo načelo protuslovlja. I upravo zato taj je dokaz nemoguć, neizvediv.⁵³

Konačno, prvi uvjet ne možemo dokazati zato što bismo ga u samu njegovu dokazu već morali pretpostaviti. Sposobnost da spoznamo istinu ne možemo dokazati zato što, da bismo je dokazali, već moramo znati da su premise tog dokaza istinite, tj. već moramo priznati da smo sposobni spoznati istinu (istinitost tih premisa), a to je onda varav dokaz, *petitio principii*.⁵⁴

Zimmermann se dakle slaže s apsolutnim skepticizmom u pogledu pitanja o mogućnosti dokaza za tri osnovne istine: takav dokaz nije moguć. Ali se Zimmermann ne slaže s apsolutnim skepticizmom u pogledu pitanja o potrebi za tim dokazom. Prema Zimmermannu, naime, ne samo da tri istine nije moguće dokazati nego ih i ne treba dokazati, i to zato što tko god ih niječe ili o njima dvojbi, u samu ih svome nijeku ili dvojbi pretpostavlja kao sigurne.⁵⁵ Tko dvojbi o vlastitom postojanju, u samoj svojoj dvojbi priznaje da postoji, jer ne bi mogao dvojiti, da ne postoji. I tko niječe vlastito postojanje, u samu svome nijeku priznaje da postoji, jer ne bi mogao nijekati, da ne postoji.⁵⁶ Nadalje, tko niječe načelo protuslovlja, pretpostavlja da ono ne vri-

⁵² ON1, str. 66; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 69.

⁵³ ON1, str. 66; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 69–70.

⁵⁴ ON1, str. 66–67; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 70.

⁵⁵ ON1, str. 67; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 70.

⁵⁶ Ibidem.

jedi i da ne može ujedno i vrijediti (inače ga ne niječe, ako tvrdi da može ujedno i vrijediti), što znači da u samu tom nijeku upravo pretpostavlja to isto načelo protuslovlja koje – navodno – niječe. I tko dvoji o načelu protuslovlja, dvoji upravo o tom vrijedi li ono ili ne vrijedi – pretpostavlja dakle da ono ne može ujedno i vrijediti i ne vrijediti, tj. pretpostavlja upravo to isto načelo protuslovlja o kojem – navodno – dvoji.⁵⁷ Konačno, tko dvoji o sposobnosti da znamo ili tu sposobnost niječe, pretpostavlja da barem to znamo da se znanje razlikuje od neznanja, zablude, dvojbe itd., inače dvoji o nečemu neodređenu (o sposobnosti da ujedno i znamo i ne znamo), a ne o sposobnosti da znamo, ili pak niječe nešto neodređeno (sposobnost da ujedno i znamo i dvojimo i ne znamo itd.), a ne sposobnost da znamo.⁵⁸ Ukratko, tri osnovne istine nije moguće nijekati, niti je moguće o njima dvojiti, jer ih svaki nijek i svaka dvojba uključuju, pretpostavljaju, i upravo zato nije ih potrebno ni dokazivati – one su dokazane već samim tim što ih nije moguće nijekati i već samim tim što o njima nije moguće dvojiti. Kako dvojiti o nečemu što sama dvojba pretpostavlja kao činjenicu (npr. to da postojim ja koji dvojim)? Kako nijekati nešto što sam nijek potvrđuje kao istinu (npr. to da nijek, negacija ne može biti ujedno i afirmacija)? Sâm nijek dakle, takav kakav jest, potvrđuje tri osnovne istine i sama dvojba, takva kakva jest, svjedoči također njima u prilog, i to nepobitno – jer čime da to svjedočanstvo pobijemo kad svako pobijanje vodi opet u dvojbu ili nijek, koji potvrđuju te istine i svjedoče njima u prilog.

12. Tri istine (prvu činjenicu, prvo načelo i prvi uvjet) Zimmermann zove prvotnim istinama zato što ih i sami skeptici moraju priznati, temeljem vlastita stajališta, univerzalne dvojbe, i to bez ikakva dokaza: »Zašto se navedene tri istine zovu prvotne [...]? Prvotne su zato, jer ih apsolutni skeptici, koji stoje na stanovištu dvojbe obzirom na svaku logičku sigurnost, moraju priznati na temelju vlastitog svog stanovišta (što je za skeptike prvotno). Prvotne su i zato, jer ih skeptici, koji poriču istinitost nedokazanih spoznaja, moraju priznati i bez dokaza.«⁵⁹

13. No tri prvotne istine Zimmermann zove još i temeljnim istinama, i to ne možda zato što bi one bile izvor iz kojeg bismo izvodili sve druge naše logički sigurne spoznaje i što bi već u njima trima bila implicirana istinitost ili neistinitost bilo kojeg drugog našeg suda – takva temelja ne poznamo – nego zato što ih u svakom svome sudu nužno pretpostavljamo. Svaki sud kao takav pretpostavlja da jest ja koje sudi – prva činjenica. Svaki sud kao takav

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ ON1, str. 67–68; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 71; usp. također TF, str. 60.

pretpostavlja da ne može ujedno i biti i ne biti istinit – prvo načelo, načelo protuslovlja. Svaki sud kao takav pretpostavlja da znamo barem to da je jedno istina, a nešto sasvim drugo, istini oprečno, da je neistina – prvi uvjet, bez kojega sud ne bi mogao biti sud, tvrdnja. Tri temeljne istine pretpostavljene su dakle u svakom sudu kao takvom.⁶⁰ Bez njih bi skeptici doista mogli dvojiti o bilo čemu i u tom ih smislu treba smatrati ne samo prvotnim nego i temeljnim, osnovnim, fundamentalnim istinama s obzirom na sve druge naše logički sigurne spoznaje. Zimmermannovim riječima: »Temeljne su pak [te tri istine] zato, jer bi skeptici mogli dvojiti o logičkoj vrijednosti svih drugih sudova (i prema tome sveg filozofijskog umovanja), kad ne bi morali priznati ove tri istine. Budući da je logička vrijednost svakog sigurnog suda samo u toliko moguća, u koliko pretpostavljamo ove tri istine, zato se veli, da su one temelj svake istine.«⁶¹

14. Glavni Zimmermannov argument protiv apsolutnog skepticizma, a to ujedno znači glavni njegov argument u prilog kritičkom dogmatizmu, polazi dakle upravo od univerzalne dvojbe, i to baš zato što apsolutni skepticizam ne priznaje ništa drugo do samo univerzalnu dvojbu. U toj dvojbi neposredno se očituju tri prvotne i temeljne istine, logički, objektivno (a ne tek subjektivno) sigurne, nedvojbene. Dovoljna je dakle refleksija na svjesnu činjenicu dvojbe, bez ikakva dokaza, tj. dovoljno je tek osvrnuti se na tu dvojbu i ona će nam sama neposredno očitovati da jesmo (mi koji dvojimo) i da naša dvojba ne može ujedno i ne biti dvojba i da samim tim što *znamo* da jesmo i da dvojba ne može i ne biti dvojba ujedno znamo i da smo sposobni znati.⁶² Ta neposredna očitost razlog je sigurna našeg pristanka uz vlastitu opstojnost i vlastitu sposobnost znanja kao i uz načelo protuslovlja. Ona sigurnost tog pristanka čini logički, objektivno opravdanom.⁶³

15. Zimmermann se pritom poziva na razliku između (direktne) svijesti i refleksije. Svijest je sastavni dio doživljaja, refleksija je sud o doživljaju i kao takva nije njegov sastavni dio. Refleksija je misaonog karaktera, ona je sud, dok je svijest opažajnog karaktera. Doživljaj je predmet (objekt) refleksije. Doživljaj dvojbe uključuje svijest o toj dvojbi, kao i samu tu dvojbu, pa i mene sama koji dvojim i koji sam svjestan te dvojbe. No doživljaj dvojbe ne uključuje refleksiju, sud o toj dvojbi. Dvojiti mogu ako i ne sudim ništa o samoj toj svojoj dvojbi. Isto tako, suditi mogu i o dvojbi koje više nema u meni

⁶⁰ ON1, str. 67; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 70–71.

⁶¹ ON1, str. 68; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 71.

⁶² O ulozi refleksije u Zimmermannovu pobijanju skepticizma usp. Kusić [1965], str. 40, 48–49, 53, 54–55, 58–59, i Kusić [2002], str. 4, 8.

⁶³ ON1, str. 67–68; ON2, str. 60, 71–72; TF, str. 60; NS, str. 26, 29, 30–33.

(koju više ne doživljavam). Doživljaj i refleksija (sud o tom doživljaju) dva su različita i međusobno odvojena čina u našoj svijesti, dvije zasebne usvijesne zbilje.⁶⁴ Upravo zato te dvije međusobno odvojene zbilje mogu se jedna s drugom podudarati ili pak jedna od druge odudarati, tj. sud o nekom doživljaju može se s tim doživljajem podudarati i utoliko biti istinit, ali on može od tog doživljaja i odudarati i utoliko biti neistinit.

16. No podudarnost ili nepodudarnost, istinitost ili neistinitost u ovim nam je slučajevima, kad je riječ o refleksiji nad vlastitim doživljajima, neposredno očita – jer neposredno nam je očit sâm sadržaj našega suda, ali isto tako i sâm dotični naš doživljaj, tako da nam samim tim biva neposredno očita i podudarnost ili pak nepodudarnost između tog sadržaja i tog doživljaja. Istinitost ili neistinitost naših sudova o našim vlastitim doživljajima neposredno nam je očita, bez potrebe za ikakvim dokazom – dovoljna je refleksija na te doživljaje i oni će nam sami očitovati koji je sud o njima istinit, a koji neistinit.⁶⁵ Ta nam neposredna očitost jamči da je dotični sud doista istinit, odnosno neistinit. Ona je kriterij njegove istinitosti ili neistinitosti i razlog (motiv) opravdana našeg pristanka ili nepristanka uza nj. (NS, str. 32) Budući da je taj pristanak ili nepristanak objektivno opravdan samom očitom istinitošću, odnosno neistinitošću dotičnoga suda, zahtijeva se sigurnost pristanka, odnosno nepristanka, tj. svaka se bojazan u tom pogledu s pravom odbacuje kao neopravdana. Sigurnost utemeljena na očitosti opravdana je, objektivno obrazložena, ona nije tek subjektivnog karaktera nego ima logičku, objektivnu vrijednost. (ON1, str. 37–38)

17. Dva su postupka pritom posrijedi, dvije zadaće – točno onako kako ih je Zimmermann i definirao u NS, str. 3, odnosno u ON1, str. 37–38⁶⁶ – prvo, refleksijom na dotični predmet (doživljaj) i na odnos između našeg suda i tog predmeta (podudaraju li se oni ili ne podudaraju) utvrditi očitu istinitost ili pak neistinitost toga suda; drugo, refleksijom na odnos između subjektivne naše sigurnosti (ili možda nesigurnosti) i očite istinitosti (ili pak neistinitosti) dotičnoga suda pokušati tu sigurnost (odnosno nesigurnost) objektivno, logički opravdati. Prvim postupkom utvrđuje Zimmermann očitu istinitost triju sudova (da postojim ja koji dvojim, da moja dvojba ne može ujedno i ne biti dvojba i da sam sposoban znati istinu – ja koji znam da postojim i koji uz to još znam da ne mogu ujedno i ne postojati, kao što ni moja

⁶⁴ NS, str. 26, 31; NP, str. 227–228, 236. O razlici između direktne svijesti i refleksije u kontekstu Zimmermannove kritike skepticizma usp. Kusić [1965], str. 46, 58–59; Čehok, nav. dj., str. 34; Kusić [2002], str. 8.

⁶⁵ NS, str. 31; NP, str. 222–223, 227–228, 229. Usp. o tom Kusić [1965], str. 46, 49, 55, 59, i Kusić [2002], str. 8.

⁶⁶ Usp. o tom ovdje, poglavlje pod naslovom »Problem logičke sigurnosti«, br. 5–8.

dvojba ne može ujedno i ne biti dvojba). Drugim postupkom Zimmermann opravdava siguran naš pristanak uz ta tri očito istinita suda.

18. Refleksijom na vlastiti doživljaj dvojbe, a samim tim i na vlastitu egzistenciju uključenu u taj doživljaj, dolazimo do očite istinitosti suda 'Postojim'. Refleksijom na vlastiti doživljaj dvojbe, a samim tim i na načelo protuslovlja uključeno u sam taj doživljaj, koji ne može ujedno i ne biti doživljaj dvojbe, dolazimo do očite istinitosti suda 'Isto ne može ujedno i biti i ne biti'. Refleksijom na vlastito znanje da jesmo i da isto ne može ujedno i biti i ne biti dolazimo do očite istinitosti suda 'Sposobni smo znati'. Ti se sudovi očito podudaraju sa svojim predmetom. Njihov nam je predmet očit u samu doživljaju dvojbe na koju reflektiramo, odnosno u samim dotičnim našim znanjima na koja reflektiramo. Njihov nam je sadržaj također usebno i refleksno očit. I kad reflektiramo na odnos između neposredno nam očita njihova predmeta i neposredno nam očita njihova sadržaja, jasno je da će nam i podudarnost između toga sadržaja i predmeta biti također neposredno očita. Drugim riječima, neposredno će nam očita biti upravo istinitost tih sudova.

19. Refleksijom na očitu istinitost tih triju sudova pravdamo subjektivnu sigurnost našega pristanka uz njih. Ta sigurnost biva tom očitom istinitošću logički, objektivno obrazložena. Ona više nije tek subjektivna niti tek spontana (naravna) sigurnost pristanka nego znanstvena, objektivna, logička. (Budući da do te znanstvene sigurnosti dolazimo refleksijom, Zimmermann je zove još i refleksnom sigurnošću.⁶⁷)

20. Tim dvama postupcima dakle Zimmermann dolazi do rješenja problema logički sigurnih spoznaja: apsolutni skepticizam treba odbaciti, logički sigurna znanja postoje. Budući da mogućnost logički sigurnih znanja, dapače njihovu opstojnost, ne postulira, nego je argumentiranim pobijanjem apsolutnog skepticizma utvrđuje, Zimmermann svoju poziciju zove kritičkim dogmatizmom. Temelj je kritičkog dogmatizma refleksna, znanstvena sigurnost triju istina (prve činjenice, prvog načela i prvog uvjeta). Naravna, spontana sigurnost ne bi bila dovoljna: ona ne bi uspjela pobiti apsolutni skepticizam i samim tim ne bi bila kadra utemeljiti kritički dogmatizam.

Metodički skepticizam

1. Metodički skepticizam zapravo ne poriče postojanje logički sigurnih spoznaja, nego samo drži da se svaka logička sigurnost temelji na dokazu i da stoga dvojba (bilo realna bilo fiktivna) treba prethoditi svakom znanstvenom, pa tako i noetičkom istraživanju, dok god se ne dokaže da neke naše

⁶⁷ Usp. npr. ON2, str. 49, 453–454.

spoznaje (ili barem jedna jedina) doista jesu logički sigurne.⁶⁸ Descartes, primjerice, takvom logički sigurnom spoznajom smatra istinu da mislim li, sigurno i postojim (Cogito, ergo sum).⁶⁹ Metodički skepticizam dakle ne ostaje definitivno kod dvojbe. (NS, str. 27) On uvažava razloge za apsolutni skepticizam i na njima temelji svoju dvojbu, pa je ona stoga pozitivna (na određenim razlozima utemeljena) i univerzalna (dvojba o svemu, tj. o samoj našoj sposobnosti za logički sigurne spoznaje) i u tom se smislu ne razlikuje od dvojbe apsolutnog skeptika, ali se od nje razlikuje po tom što nije definitivna, nego privremena – ona zapravo služi samo kao postupak, metoda kojom dolazimo do dokazanih, nedvojbenih istina, s kojima ona sama prestaje. (NS, str. 27) Prema metodičkom skepticizmu, dakle, treba najprije o svemu dvojiti, kako bismo mogli iznaći – nekim dokazom – ono o čemu nije moguće dvojiti, ono logički sigurno, nedvojbeno.

2. Samu ideju metodičkog skepticizma Zimmermann smatra u sebi protuslovnom. Svaki dokaz pretpostavlja neka neposredno očita logička načela, primjerice načelo protuslovlja. Budući da su ta načela očita, njihova je valjanost zajamčena, ona su objektivno, logički sigurna, koliko god mi možda pokušavali i o njima dvojiti. Budući da su *neposredno* očita, ta načela ne trebaju dokaz – dapače, svaki se dokaz upravo na njima temelji. Metodički skepticizam, međutim, zahtijeva da i o tim načelima dvojimo dok god ih ne dokažemo. No kako da ih dokažemo, kad su upravo ona temelj svakog dokaza? Na čemu da se temelji njihov dokaz? Na nekim drugim načelima, koja međutim i sama trebaju biti dokazana? Na čemu da se temelji dokaz tih novih načela? Opet na nekim novim načelima i na nekom novom dokazu? I tako u beskraj? Bez konačna temelja i bez konačna dokaza? Zimmermannovim riječima: »metodički skeptik nema pravo kad tvrdi, da nema nikakve istine bez dokazivanja. Jer ako jednu istinu dokazujemo s drugom, a ovu s trećom, i ako nikoja nije sigurna bez dokaza – onda idemo u dokazivanju beskrajno. Naprotiv je sigurno, da ima i takvih istina, kojih ne treba dokazivati, kaošto je na pr. i načelo protuslovlja. Na njemu se upravo osniva svako dokazivanje: jer koja nam korist nešto dokazivati, kad ne bi istina bilo, da ne smijemo nešto ujedno tvrditi i ne tvrditi.«⁷⁰

3. Metodički skepticizam drži našu sposobnost znanja dvojbenom dok god je ne dokažemo, pa ipak tom istom, još uvijek dvojbenom našom sposobnošću uspijevamo, prema metodičkom skepticizmu, dokazati prvu logički

⁶⁸ ON1, str. 58, 60; ON2, str. 60, 63; TF, str. 59–62; NS, str. 27.

⁶⁹ TF, str. 60; NS, str. 27.

⁷⁰ TF, str. 61; usp. također ON1, str. 63, i taj isti tekst u ON2, str. 66–67; usp. također NS, str. 27.

sigurnu spoznaju, nedvojbenu istinu: mislim, dakle jesam. Ako je ta istina dokazana, onda očito naša sposobnost da znamo (dokažemo) nije dvojbena, nego sigurna, i prije nego što je dokažemo. Ako je pak ta sposobnost dvojbena dok god je ne dokažemo, onda dokaz prve logički sigurne istine ne može vrijediti prije nego što dokažemo samu našu sposobnost da znamo. Metodički skeptik trebao bi se dakle opredijeliti ili za to da dokaz prve istine (mislim, dakle jesam) ne vrijedi dok god ne dokažemo da smo sposobni dokazivati ili pak za to da smo sposobni dokazati (primjerice, tu prvu istinu) ako još uvijek i nismo dokazali svoju sposobnost da dokazujemo. U prvom slučaju, međutim, dvojba metodičkog skeptika bila bi definitivna, jer je zadaća dokazivanja vlastite sposobnosti dokazivanja u sebi protuslovna i kao takva neizvediva, što znači da se dvojba metodičkog skeptika više ni po čemu ne bi razlikovala od dvojbe apsolutnog skeptika: obje bi bile i univerzalne i pozitivne i definitivne. U potonjem slučaju pak (univerzalne) dvojbe zapravo više i ne bi bilo, jer bi naša sposobnost znanja (dokazivanja) bila pretpostavljena (primjerice, kao neposredno očita) i prije nego što je dokažemo. Pozicija metodičkog skepticizma u ovom se slučaju ne bi razlikovala od pozicije dogmatizma. Metodičkom skepticizmu dakle ne preostaje drugo do da zadrži svoju u sebi protuslovnu poziciju dokaza utemeljena na dvojbеним načelima i na dvojbеној способности dokazivanja, koji unatoč tome vrijedi kao upravo nepobitan, nedvojbен доказ. Zimmermannovim riječima: »Kad bismo naime – kao apsolutni skeptik – na temelju nekih razloga *odbacili ili isključili* sposobnost za istinu, ne bismo je više mogli uspostaviti. Protuslovno je najprije reći 'Nema je', zatim 'Ima je'. Taj novi noetičar [sc. metodički skeptik] najprije kaže: 'Dvojbena je naša sposobnost za istinu', a zatim: 'Ova nas dvojbena sposobnost vodi do nedvojbene istine'. To znači: mi imamo *razloge proti sposobnosti*, a ipak je pretpostavljamo, kad njome ističemo prvu istinu.« (NS, str. 27)

4. Pritom Zimmermann ne odbacuje dvojbu kao takvu, nego je naprotiv smatra u znanstvenom istraživanju veoma korisnom: prvo, kao mjeru opreza (»Jer koješta se uči i prikazuje kao istina, kao nešto sasvim sigurno, a zapravo je neistina. Sumnja kao opreznost podesan je put (metoda) k istini.« – TF, str. 61), drugo, kao postupak neophodan u znanstvenoj obradi mnogih sigurnih istina – naime, u znanosti je potrebno o mnogim nedvojbеним istinama fiktivno dvojiti kako bismo ih uz mogli bolje obrazložiti i utvrditi, iznaći nove argumente i dokaze njima u prilog i pobiti prigovore protiv njih.⁷¹ Metodu fiktivne dvojbe Zimmermann smatra jakom polugom u znanstvenom istraživanju.⁷²

⁷¹ ON1, str. 62–63; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 66; usp. također NS, str. 27–28.

⁷² ON1, str. 62–63; usp. također taj isti tekst u ON2, str. 66.

Zaključak

1. Prijepor između skepticizma i dogmatizma tiče se univerzalne dvojbe. Skepticizam zagovara, a dogmatizam odbacuje univerzalnu dvojbu.

Univerzalna dvojba apsolutnog skepticizma realna je (a ne fiktivna), pozitivna (utemeljena na određenim razlozima) i definitivna (a ne metodička). (NS, str. 28)

Univerzalna dvojba metodičkog skepticizma realna je ili fiktivna, pozitivna (metodički skepticizam uvažava razloge u prilog apsolutnog skepticizma) i metodička (a ne definitivna).⁷³ Ona prestaje s dokazom prve istine: mislim, dakle jesam. Došavši do te istine metodički skepticizam više ne dvoji o mogućnosti logički sigurnih spoznaja niti o našoj sposobnosti da ih polučimo.

Univerzalna dvojba kritičkog dogmatizma realna je (a ne fiktivna), negativna (kritički dogmatizam ne uvažava razloge apsolutnog skepticizma) i metodička (a ne definitivna). (NS, str. 28) Ona prestaje s uvidom u logičku, objektivnu sigurnost triju temeljnih istina: da postojim (ja koji dvojim), da isto ne može ujedno i biti i ne biti i da sam sposoban znati istinu. Kritički dogmatizam pravda odbacivanje univerzalne dvojbe neposrednom očitošću triju istina.

Nekritički dogmatizam odbacuje univerzalnu dvojbu nekritički, tj. bez ikakva opravdanja, prije bilo kakva istraživanja jesmo li uopće sposobni spoznati istinu. (NS, str. 23)

2. Zimmermann pobija metodički skepticizam upućivanjem na u sebi protuslovnu samu njegovu ideju. Prije svega, pretenzija da se baš sve dokaže u sebi je protuslovna zato što zahtijeva dokaz i za ona (neposredno očita) logička načela na kojima se osniva sama mogućnost dokazivanja. Toj pretenziji Zimmermann suprotstavlja opravdanje tih načela upravo samom neposrednom njihovom očitošću. Osim toga, metodički skepticizam ujedno i dvoji i ne dvoji o našoj sposobnosti da znamo – dvoji uvažavajući razloge apsolutnog skepticizma i odbijajući priznati tu sposobnost dok god je ne dokažemo, ali ujedno i ne dvoji jer prije bilo kakva dokaza te sposobnosti priznaje prvu istinu (*Cogito, ergo sum*), a s tom istinom zapravo i samu našu sposobnost da je znamo.

3. Zimmermann pobija apsolutni skepticizam držeći se isključivo onoga što i sam apsolutni skepticizam priznaje, a to su univerzalna dvojba i razlozi njoj u prilog. Bez ikakva dokazivanja, pukom refleksijom na univerzalnu

⁷³ ON1, str. 58, 60; ON2, str. 60, 63; NS, str. 28.

dvojbu Zimmermann dolazi do triju prvotnih i temeljnih istina. Sama ih univerzalna dvojba neposredno očituje i tom je neposrednom očitošću – bez potrebe za ikakvim dokazom – zajamčena njihova istinitost, ujedno i opravdana sigurnost našega pristanka uz njih. Tri prvotne i temeljne istine temelj su kritičkog dogmatizma. Pobijanjem apsolutnog skepticizma – s pomoću nauka o trima istinama – ujedno je dakle utemeljen kritički dogmatizam.

Literatura:

1. Čehok, Ivan, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993.
2. Kusić, Ante, *Stjepan Zimmermann kao filozof*, habilitacijska radnja (rpk.), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1965.
3. Kusić, Ante, »Počeci i razvoj problema noetike u filozofiji S. Zimmermanna«, u: Josip Oslić i Željko Pavić (urednici), *Život i djelo Stjepana Zimmermanna*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 5. listopada 2000. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, HAZU/Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002, str. 1–12.
4. Škarica, Dario, »Zimmermannova kritika pragmatizma«, *Filozofska istraživanja* 93, god. 24, sv. 2, Zagreb 2004, str. 577–600.
5. Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje* (Habilitationa radnja), Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1918. [kratica u tekstu: ON1]
6. Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926. [kratica u tekstu: ON2]
7. Zimmermann, Stjepan, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1934. [kratica u tekstu: TF]
8. Zimmermann, Stjepan, *Nauka o spoznaji*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942. [kratica u tekstu: NS]
9. Zimmermann, Stjepan, »Obrobne opombe«, *Nova pot*, XII, 5–6, Ljubljana, 1960, str. 221–236. [kratica u tekstu: NP]

ZIMMERMANNOVA KRITIKA SKEPTICIZMA

Sažetak

Autor izlaže Zimmermannovu kritiku apsolutnog i metodičkog skepticizma, usredotočujući se posebno na metodu koju Zimmermann zagovara pri kritici apsolutnog skepticizma i na neoskolastički kontekst te Zimmermannove kritike, tj. na Zimmermannovo prihvatanje Tongiorgijeva i Palmierijeva nauka o trima prvotnim istinama.

ZIMMERMANN'S CRITIQUE OF SKEPTICISM

Summary

The author expounds Zimmermann's critique of absolute and methodical skepticism, particularly focusing on the method that Zimmermann advocates criticizing absolute skepticism, and on the neo-Scholastic context of Zimmermann's critique, that is, on Zimmermann's acceptance of Tongiorgio's and Palmieri's doctrines on the three primary truths.